

Milanski edikt

Zakošek, Maks David

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:576981>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

Maks Zakošek

Milanski edikt

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2019

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

ODSJEK ZA POVIJEST

Maks Zakošek

Milanski edikt

doc. dr. sc. Marko Jerković

Zagreb, 2019.

UVOD

Cilj ovog rada je prikazati okolnosti, uzroke i posljedice donošenja Milanskog edikta. Cilj je i objasniti dugoročne posljedice edikta te problematiku odnosa vjere i državnog sistema vlasti u kasnome Rimskom Carstvu. Kako bih bolje objasnio kontekst i okolnosti donošenja edikta baviti ću se razlozima uspona kršćanstva u Rimskom Carstvu kao i uzrocima progona kršćana. Također ću objasniti problematiku koja se tiče samog naziva dokumenta i osobe koja ga donosi. Prikazat ću i Konstantinov dolazak na vlast. Nakon toga rad će dati kratak pregled kristijanizacije Carstva pod Konstantinom i njegovim nasljednicima, a zatim ću se osvrnuti na problem ranih hereza i odnos kršćana i pogana.

KRŠĆANSTVO PRIJE KONSTANTINA

U trećem stoljeću dolazi do znatnog porasta moći Crkve i broja kršćana. Više je razloga za taj proces. Kršćani su za razliku od Židova poticali ljude da se obrate na njihovu vjeru. Stoga je kršćanstvo bilo znatno opasnije za državni poredak od židovstva koje je također bilo monoteistička religija. Bitno je razjasniti stav ranih kršćana o drugim bogovima. Kršćani nisu negirali njihovo postojanje.¹ Oni su na njih gledali kao na demone nevrijedne štovanja. Jedan od mitova o kršćanstvu, uz onaj o preuveličanim progonima koji treba opovrgnuti, jest jedan novijeg podrijetla. Riječ je o mitu da je kršćanstvo bila religija uglavnom samo za robove i sirotinju.² To, međutim, nije točno. Marcia, utjecajna konkubina cara Komoda, bila je kršćanka. Poznati grčki učenjak Julius Africanus bio je kršćanin. U trećem stoljeću u Maloj Aziji već je bio uspostavljen gospodski sloj koji je bio kršćanski. Na području današnje Turske živio je jedan poznati hrvač koji je bio kršćanin.³

U trećem stoljeću Crkva je razvila prepoznatljivu hijerarhiju s istaknutim vođama. Biskupi i svećenici za razliku od običnih kršćana bili su hapšeni i prisiljavani na prinošenje žrtava poganskim bogovima.⁴ Progoni biskupa i svećenika postaju učestaliji s porastom moći pripadnika crkvene hijerarhije. Biskupi poput Ciprijana Kartaškog bili su novi fenomen. Njegova pisma bavila su se svakim aspektom života kršćana. Upravo ona pokazuju kako je

¹Brown 2013: 65.

²Brown 1971: 31.

³Brown 2013: 64.

⁴Brown 2013: 62.

Crkva počela funkcionirati kao „država unutar države“. Zbog svoje moći Ciprijan je smaknut 258. godine.⁵

Kršćanstvo se po jednom ključnom obilježju razlikovalo od mnogih tadašnjih kultova. Mnogi kultovi su bili orijentirani na određen spol ili pak na određen socijalni stalež. No kršćanstvo je u tom pogledu bilo univerzalno. No ipak socijalne razlike nisu nestajale s ulaskom u Crkvu. Na primjer, ipak je bio običaj da manje ugledna osoba ustupi mjesto uglednijoj osobi koja uđe u crkvu.⁶ U trećem stoljeću biskup dobiva ovlasti oprost grijeha vjernika. On mu također određuje i pokoru. Prije je oprost grijeha vršila cijela lokalna zajednica kršćana. Kršćani su od Židova preuzeli koncept davanja milostinje za oprost grijeha.⁷ To je bio jedan od ključnih događaja koji je uz porast ovlasti biskupa bio presudan za rast moći Crkve. Crkva je kroz opraštanje grijeha na taj način mogla znatno profitirati. Čak su i relativno siromašni kršćani davali novac Crkvi. Bila je to značajna prednost u odnosu na poganske hramove koji su ovisili o bogatim donatorima koji su u burnom periodu trećeg stoljeća često ostajali bez novca. Crkve su u kasnom trećem stoljeću razvile sistem brige za najpotlačenije i najsiromašnije kršćane poput udovica i siročadi.⁸ Time je znatno porastao ugled Crkvi čak i među poganima, a osobito među samim kršćanima. Jedna od važnih značajki kršćanstva i židovstva po kojima se razlikuju od ostalih religija toga doba bio je spoj moralne filozofije s religijom. Za pogane bogovi nisu bili izvor morala dok je za kršćane Bog bio upravo to. U tome je isto bio izvor snage kršćanstva. Kršćanski svećenici kroz tumačenje svetih spisa mogli su davati moralne upute. To je također bio jedan od uzroka nekompatibilnosti kršćanstva s carskim kultom. Car nije mogao dozvoliti toliki autoritet svećeniku jedne od religija u Carstvu.

Politeističke religije bile su pod utjecajem lokalnih običaja i nisu se svugdje manifestirale na isti način. Jedan od razloga za to bilo je rijetko zapisivanje običaja kod poganskih religija. Kršćanstvo je pak imalo vrlo jasno zapisane jedinstvene upute za sve kršćane.⁹

Progon kršćana pod Dioklecijanom

Kršćani su često prikazivali svoj položaj u Rimskom Carstvu prije Konstantina kao položaj konstantno progonjene i potlačene zajednice. Međutim, riječ je o mitu koji su kršćani stvorili.

⁵ Brown 1971: 34.

⁶ Brown 2013: 65.

⁷ Brown 2013: 69.

⁸ Brown 2013: 70.

⁹ Brown 2013: 63.

Progona je naravno bilo, samo ne u velikoj količini i ne konstantno. Situacija se počela mijenjati nakon 250. godine. Tada je politika Carstva postala nametljivija prema religijama, a osobito prema kršćanstvu. Carevi su uvidjeli da je kršćanstvo postalo fenomen raširen po cijelom Carstvu. Tada je kršćanstvo postalo ozbiljna prijetnja i nije moglo biti više prepušteno lokalnim razinama vlasti da odlučuju o mjerama protiv kršćanstva. Prvi edikt na razini čitavog Carstva izdan protiv kršćanstva bio je onaj iz 250. godine, a zatim onaj iz 257. godine.¹⁰ No najveći progon kršćana dogodio se za vrijeme cara Dioklecijana.

Dioklecijan je 284. godine proglašen carem od strane vojnika. Dioklecijan je svoju vladavinu posvetio vraćanju stabilnosti i sigurnosti u Carstvo, čemu je trebao pridonijeti sustav tetrarhije koji je uveo: sustav zajedničke vladavine četiriju vladara, od kojih je svaki bio zadužen za jedno područje Carstva. Tetrarhija je trebala imati uporište u tradicionalnoj rimskoj religiji. Trebala je odražavati nebeski poredak u kojem je Jupiter glavni bog, a Herkul njegov pomoćnik. Godine 289. on je u javnosti svome imenu dodao nadimak Jovius (Jupiter), a suvladaru Maksimijanu je dodao nadimak Herculus.¹¹ Time je naglasio da on ima veću vlast od Maksimijana. Svi podložnici Rima morali su iskazivati božansku počast novoj jupiterovskoj i herkulovskoj dinastiji. Upravo su ti naslovi postali jedan od glavnih uzroka progona kršćana.¹² Kršćanstvo je u doba Dioklecijana bilo u snažnom usponu. Bilo je oko tri milijuna kršćana sredinom trećeg stoljeća. Pred sam početak Dioklecijanove vladavine njihov se broj udvostručio. Na početku četvrtog stoljeća činili su jednu desetinu ukupnog stanovništva Carstva. Dioklecijan nije bio sklon kultovima koje nije smatrao izvorno rimskim. Stoga je 295. godine izdao odredbu o ženidbi u duhu stare rimske tradicije.¹³

Dioklecijana je mnogo toga smetalo kod kršćanstva. Kršćanstvo je propovijedalo suzdržanost s obzirom na neke javne službe, brisalo je razliku između rimskog i barbarskog, protivilo se ratu, propovijedanjem ljubavi prema neprijatelju obeshrabrivalo je ljude da služe u vojsci i zabranjivalo je iskazivanje božanskog štovanja carevima. Njegov odnos prema kršćanima počeo se mijenjati kad su dva magistrata u gradu Samosati otvoreno odbila prinijeti žrtvu poganskim bogovima u znak zahvalnosti za njegovu pobjedu nad Perzijancima. Poganski svećenici su također izjavili da utrobe žrtava koje su konzultirali ne odgovaraju kao prije zbog

¹⁰ Brown 2013: 62.

¹¹ Pohlsander 1996: 12.

¹² Krasić 2013: 6.

¹³ Krasić 2013: 10.

prisutnosti kršćanskih vojnika koji znakom križa ometaju obred.¹⁴ Iz raznih krajeva Carstva stizale su vijesti o tome da se kršćani nerado novače u rimsku vojsku i izbjegavaju službu. Zabilježeno je da se 295. u Numidiji jedan kršćanin po imenu Maksimilijan žestoko odupro novačenju, a tri godine kasnije centurion Marcel zbog svoje kršćanske vjere napustio je vojnu službu kad se slavila obljetnica preuzimanja naziva Jovius i Herculus. Do cara su došle i vijesti o tome da su neki veterani 298. i 302. odbili primiti novac na kojem su carevi prikazani kao sinovi bogova¹⁵. Dioklecijan se savjetovao sa svojim savjetnicima koji su se složili da treba poduzeti oštre mjere protiv kršćana. Osobit zagovornik protukršćanskih mjera bio je suvladar cesar Galerije. On je od malenih nogu odgojen u mržnji prema kršćanima od strane svoje fanatične poganske majke o kojoj govori Laktancije.¹⁶ Laktancije također tvrdi da je Galerije već ostarjelog augusta stalno poticao da bude što okrutniji prema kršćanima.

Zadnji skup mjera protiv kršćana bio je kršćanima poznat pod imenom Veliki Progon. Riječ je o mjerama cara Dioklecijana iz 303. godine. Veliki Progon u nekim je dijelovima Carstva trajao jedanaest godina.

Progon je počeo neposredno nakon rata s Perzijancima. Godine 303. (23. veljače) prefekt carske garde provalio je sa skupinom vojnika i poganskih vjernika u kršćansku crkvu u Nikomediji i spalio svete knjige u njoj te uništio i samu crkvu¹⁷. Dan nakon toga objavljen je carski edikt kojim se naređuje: rušenje crkava, spaljivanje svetih kršćanskih knjiga, raspuštanje kršćanskih zajednica i zapljena njihovih dobara. Kršćanima je također zabranjeno okupljanje i obavljanje javnih službi, oduzimalo im se rimsko građanstvo i svođeni su na ropski položaj. Neposredno nakon toga dolazi do požara u carskoj palači u Nikomediji, a u Siriji dolazi do pobune protiv državne vlasti. Oba su događaja pripisana kršćanima. U Dioklecijanovoj je prijestolnici smaknut biskup Antimos, a brojni su kršćani završili u zatvorima i rudnicima. Crkveni povjesničar Euzebije iz Cezareje kao i Laktancije smatra da je Galerije podmetnuo požar u carskoj palači kako bi okrivio kršćane.¹⁸ Nakon požara počinju mučenja, spaljivanja i utapanja brojnih kršćana. Maksimijanu i Konstanciju upućena su pisma da postupaju na isti način. Maksimijan u Italiji je rado poslušao. Konstancije je pak bio puno blaži prema kršćanima.¹⁹ Car

¹⁴ Laktancije 1965: 149.

¹⁵ Krasić 2013: 10.

¹⁶ Laktancije 1965: 150.

¹⁷ Laktancije 1965: 151.

¹⁸ Laktancije 1965: 153.

¹⁹ Laktancije 1965: 154.

je 303. godine izdao i drugi edikt. Njime je naređeno da se svi kršćani prisile na prinošenje žrtvi poganskim bogovima i pooštrene su kazne kršćanima. Treći edikt sadržavao je upute protiv klera. Četvrti i zadnji edikt izdan je 304. godine. U Kapadociji i Pontu kršćani su mučeni kopanjem lijevog oka ili sakaćenjem lijeve noge užarenim željezom. Kad su Galerijevi istražitelji uvidjeli da je čitav jedan frigijski grad kršćanski, čitav je grad spaljen.²⁰

Galerijev edikt

S Dioklecijanovim odstupanjem s vlasti 305. godine progoni kršćana polako su slabjeli. Njegov nasljednik Maksimin Daja još je neko vrijeme nastavio s progonima. Kršćani nikada nisu odgovarali većom organiziranom pobunom na progone.²¹ Progoni su unosili nered i nepovjerenje građana u pravni poredak. Pogani su se s vremenom počeli solidarizirati s kršćanima koji su ostajali miroljubivi unatoč brutalnim mučenjima. Laktancije opisuje Galerijevu nepoznatu bolest od koje je 310. godine počeo obolijevati.²² Galerije je postao uvjeren da je njegova bolest osveta kršćanskog Boga te je stoga 30. travnja 311. godine izdao edikt. Galerijevim ediktom prekinuti su progoni kršćana i dana im je sloboda vjeroispovijedi. Galerije je umro pet dana nakon edikta. Kršćani su također dobili pravo uživanja dobara kao što su crkve i groblja. Galerijev edikt izdan je u ime sva četiri cara: Galerija, Licinija, Konstantina i Maksimina Daje. Imena Maksencija i Maksimina Daje se ne spominju izričito. Provedba Galerijevog edikta na Zapadu nije nailazila na poteškoće. Čak je i uzurpator Maksencije koji je bio isključen iz tetrarhije bio naklonjen kršćanima.²³ Na istoku je cezar Maksimin Daja otezao s primjenom edikta. On je prikriveno nastavio progon kršćana. Uveo je novu odredbu imenovanja najviših svećenika kojima je zadaća bila spriječiti podizanje kršćanskih zdanja i spriječiti kršćanska privatna i javna okupljanja. Svećenici su imali ovlast uhititi kršćane. Prikrivao je sakaćenje i mučenje kršćana. Pokušao je uspostaviti i lažnu kršćansku crkvu. Dao je napisati Pilatova djela (Acta Pilati) u kojima je Isus Krist ismijan.²⁴ U Bitniji je da stekne naklonost stanovništva ukinuo porez. Ukidanje poreza bilo je uvjetovano neprijateljskim stavom prema kršćanima.²⁵ Armence je pokušavao prisiliti da se odreknu kršćanstva, ali nije uspio.

²⁰ Krasić 2013: 14.

²¹ Krasić 2013: 18.

²² Laktancije 1965: 179.

²³ Krasić 2013: 21.

²⁴ Krasić 2013: 22.

²⁵ Bardill 2012: 270.

DOLAZAK KONSTANTINA NA VLAST

Godina rođenja Flavija Valerija Konstantina (Konstantina Velikog) nije nam sa sigurnošću poznata. Znamo da je rođen 27. veljače, ali godina je upitna. Moguće je da se radi o 273. godini, 280. godini ili pak nekoj trećoj godini. Konstantin je htio ostaviti dojam da je mlađi nego što je u stvarnosti bio kad je stupao na prijestolje pa stoga nastaju problemi. Konstantinovu laž proširio je Euzebije.²⁶ Konstantin je lagao jer je u svojoj mladosti pod Dioklecijanom progonio kršćane. Kako bi se opravdao pokušao se prikazati mlađim, nego što je bio u tom periodu.²⁷ Pretpostavlja se da je Konstantin rođen u Nišu, ali neki smatraju da je to izmišljeno jer se Konstantin htio povezati s Klaudijem Gotskim koji je tamo dobio slavnu bitku. Konstantinov otac Konstancije Klor bio je cezar augustu Maksimijanu koji je vladao Zapadom. Dioklecijanov cezar na Istoku bio je Galerije. Nakon što je njegov otac postao cezarom Konstantin je bio poslan na Dioklecijanov putujući dvor. Moguće da je tamo bio poslan kao talac koji je trebao osigurati vjernost svog oca.²⁸

Nakon abdikacije Dioklecijana i Maksimijana augustima su postali Konstancije Klor i Galerije. Galerije je proglasio Maksimina Daju umjesto Konstantina novim cezarom. Laktancije naglašava da je Galerijeva vojska htjela da Konstantin postane novi cezar i da je bila vrlo razočarana kad se to nije dogodilo. Upitno je koliko je Laktancije objektivan u svome opisu.²⁹ Drugi cezar je bio Severus. Moguće je da je Galerije odlučio ne proglasiti Konstantina cezarom upravo zato što je Konstantinov otac bio august. Galerije nije želio da tetrahija postane nasljedna. Također je moguće da je iz istog razloga Dioklecijan odbio proglasiti Maksencija (Maksimijanova sina) cezarom. Konstantin je napustio Galerijev istok i otišao svome ocu Konstanciju na Zapad. Britanske legije proglasile su Konstantina augustom u savezu s germanskim kraljem Erokusom. Kao kompromis Galerije je dao Konstantinu naslov cezara, a Severa je uzdigao na položaj augusta 306. godine nakon smrti Konstantinova oca. Maksencije se iste godine pobunio i on i Konstantin su se međusobno priznali. Konstantinove legije slijedile su želju svojeg prijašnjeg vođe (Konstantinova oca) i proglasile su Konstantina nasljednikom titule augusta.³⁰ Maksimijan je podržao Konstantina kao i svog sina Maksencija. Kao znak podrške Maksimijan je dao svoju kćer Faustu Konstantinu za ženu. Međutim, nakon toga je

²⁶ Bardill 2012: 218.

²⁷ Bardill 2012: 219.

²⁸ Grant 1994: 19.

²⁹ Grant 1994: 21.

³⁰ Bardill 2012: 11.

došlo do sukoba između Maksimijana i njegova sina Maksencija i Maksimijan je pobjegao kod Konstantina koji mu je pružio utočište.³¹ Godine 307. Sever je krenuo u pohod na Maksencija. U međuvremenu su se Maksimijan i Maksencije pomirili i skršili Severov pohod, nakon čega je sam Sever pogubljen. Maksimijan je tada ponovno postao augustom. Galerije se isto odlučio na pohod protiv Maksencija, no ubrzo se povukao jer se bojao Konstantinove reakcije. Galerije je na kraju zamijenio Maksimijana Licinijem kojeg je postavio na mjesto augusta. Konstantin je ostao cezarom pod Licinijem koji je bio august Zapada. Međutim ubrzo su se Konstantin i Maksimin Daja koji je bio drugi cezar sami također proglasili augustima. Maksimijan je nakon sukoba sa svojim sinom pronašao utočište kod Konstantina protiv kojeg je onda 310. godine pokušao pobunu. Pobuna je rezultirala Maksimijanovom smrću.

Konstantin je jednim dijelom svoje pravo na vlast opravdavao rodbinskim vezama s Maksimijanom kojeg je sad bio prisiljen ubiti. To jest Maksimijan je bio prisiljen na samoubojstvo.³² Stoga je Konstantin promijenio svoju propagandu. Sad je počeo tvrditi da je potomak slavnog cara Klaudija II Gotskog. Konstantin se međutim nikad nije do kraja odlučio je li Klaudijev unuk ili nećak.³³ Time je Konstantin zapravo odbacio koncept tetrahrije u kojem vlast nije trebala biti nasljedna. Konstantin se proglasio augustom na Zapadu, ali Maksencije je vladao neovisno o njemu teritorijama u Italiji i na sjeveru Afrike. Maksencije je uspio skršiti pobunu u sjevernoj Africi koju je 310. godine predvodio Lucius Domitius Aleksander. Vrlo vjerojatno je Aleksander bio u dogovoru s Konstantinom.³⁴ Konstantin se odlučio na brzi napad na Maksencija prije nego što on učvrsti svoj položaj u Africi. Maksencije je stavljao velik naglasak na svoj rimski identitet, o čemu svjedoče njegove kovanice. Bio je to odmak od careva njegova doba koji su više ulagali u druge gradove Carstva i iz njih vladali. Svoj identitet također je pokušao naglasiti kroz konstrukciju Romulovog hrama i mnoštva drugih skupocjenih građevina. Izgradnja tih građevina zahtijevala je novac koji je pribavio kroz više poreze. Viši porezi izazvali su nezadovoljstvo mnogih stanovnika grada Rima.

Nakon smrti Galerija 311. godine Maksencije se počeo približavati Maksiminu Daji kao odgovor na Konstantinovo približavanje Liciniju. U jednoj verziji povijesti Maksencije je započeo rat protiv Konstantina kako bi osvetio svog oca. U drugoj verziji Konstantin je započeo

³¹ Grant 1994: 32.

³² Pohlsander 1996: 17.

³³ Grant 1994: 35.

³⁴ Grant 1994: 31.

rat kako bi oslobodio Rim od Maksencijeve tiranije. U realnosti je riječ o dva čovjeka koja su željela moć i odlučila su se pozvati na načelo dinastičkog nasljeđivanja koje je u suprotnosti s načelima tetrarhije. Konstantin je vjerojatno 311. godine krenuo u pohod preko Alpi. Nije nam poznat broj vojnika na obje strane, ali iz izvora se može zaključiti da je Maksencije imao brojčanu prednost. Konstantin je uspio prodrijeti u Italiju bez da ga je protivnička vojska pokušala spriječiti. Uzrok tome bio je Maksencijev strah od Licinija, zbog čega je dio vojnika postavio drugdje. Kad je Konstantin zauzeo grad Susu, u kojem su bili Maksencijevi vojnici, nije dopustio svojim vojnicima da opljačkaju grad.³⁵ Time je Konstantin htio poslati poruku da vodi oslobodilački, a ne osvajački rat. Bio je to mudar potez kojim je zadobio simpatije okolnih talijanskih gradova.³⁶ Nakon osvajanja još nekih gradova poput Torina i Modene Konstantin se probio do Rima. Konstantin se najviše bojavao da Maksencije neće napustiti grad i da će stoga završiti poput Severa koji je umro pokušavajući zauzeti Rim. No Maksencija je više stvari ponukalo da napusti grad i da se obračuna s Konstantinom na bojnom polju. Dan bitke na Milvijskom mostu bila je godišnjica Maksencijeva stupanja na vlast. Želio je stoga proslaviti svoju godišnjicu pobjedom u bitci. Osim toga proročke knjige su mu rekle da će na dan bitke neprijatelji Rima biti poraženi. Kasnije je proročanstvo tumačeno na način da je pravi neprijatelj Rima u biti bio sam Maksencije. Maksencije se također bojavao da sami stanovnici grada ne pređu na Konstantinovu stranu.³⁷ Bitka se odigrala pored Milvijskog mosta. Maksencije je uništio Milvijski most i konstruirao most na brodovima preko Tibera koji je mogao biti raspušten u slučaju prelaska neprijateljske vojske. Maksencije je bio prisiljen na povlačenje preko mosta i most je popustio pod težinom njegovih vojnika. Sam Maksencije utopio se u rijeci. Maksencijevo truplo je izvađeno, a njegova glava je nabijena na koplje i nošena prilikom Konstantinova trijumfalna ulaska u grad.³⁸

Senat je obdario Konstantina titulom „Maximus Augustus“. Pošto su istovremeno postojala tri augusta (druga dva su Maksimin Daja i Licinije), Konstantin je želio naglasiti da on sada ima vrhovnu titulu moćniju od drugih augusta. Licinije i Daja dijelili su vlast nad istokom Carstva. Nakon što je Licinije 313. godine pobijedio Daju, cijeli je istočni dio pripao njemu. Licinije je okrutno dao pobiti cijelu Dajinu rodbinu kako bi se osigurao od mogućih pretendena za vlast nad istokom. Ubrzo je došlo do raskola između Konstantina i Licinija. Ni Konstantin ni Licinije

³⁵ Grant 1994: 42.

³⁶ Pohlsander 1996: 20.

³⁷ Pohlsander 1996: 21.

³⁸ Grant 1994: 46.

nisu bili spremni poštovati Dioklecijanov koncept kolegijalne vlasti u kojoj bi oba augusta imala jednaku moć.³⁹ Licinije je optužen za urotu protiv Konstantina. Konstantin se proglasio vladarem „čitavog svijeta“. Tad je došlo do rata. Nakon niza bitaka Licinije je poražen. Liciniju je na kraju dopušteno da ostane august uz uvjet priznanja Konstantina kao glavnog i davanja velikog dijela Balkana Konstantinu. Sukob Licinija i Konstantina obnovljen je 324. godine. Konstantin je bio u savezu s nedavno pokrštenim Armencima koji su se nalazili istočno od Licinija. Licinije ih je napao jer je bio uvjeren da ga Konstantin pokušava okružiti.⁴⁰ Liciniju se kasnije predbacivalo nepravedno postupanje prema kršćanima. Međutim, ono je bilo političkog karaktera, a ne vjerskog. Bojao se kršćanske odanosti Konstantinu. Licinija je također smetalo što je Konstantin ušao na njegov teritorij kako bi zaustavio provalu barbara. Ovaj novi rat bio je znatno veći od prethodnog. Licinije je imao 150 000 pješaka i 15 000 konjanika pod sobom, a Konstantin 120 000 pješaka i 10 000 konjanika. Godine 323. Konstantin je pobijedio u odlučujućoj bitki kod Hrisopolisa.⁴¹ Licinijeva žena i Konstantinova polusestra Konstanta uspjela je namoliti Konstantina da ne ubije Licinija već da ga samo pošalje u internaciju. Međutim, 325. godine ipak je ubijen. Postojale su priče o uroti koju je kovao protiv Konstantina, no vjerojatnije je da ga je Konstantin jednostavno dao ubiti iz straha od moguće urote. Konstantin je tako postao jedini car. Sve od perioda od 284. do 286. godine, kad je Dioklecijan bio jedini car, Konstantin je bio prvi kojem je pošlo za rukom postati jedinim vladarom i ujediniti Carstvo. Konstantin je odlučio zauvijek ukinuti tetrahiju i s ponosom nositi titulu jedinog vladara. Konstantinov novi stav vidljiv je kroz uporabu prikaza sebe (Konstantina) s dijademom na glavi na carskim kovanicama. Time je povukao paralelu između sebe i Aleksandra Velikog koji je također vlast temeljio na karizmi koja je proizlazila iz velikih vojnih pobjeda.⁴²

Prelazak Konstantina na kršćanstvo

Konstantin je u svojim poganskim danima navodno u Galiji 310. godine imao viziju boga Apolona. Konstantin se tada doživljavao Apolonovim štíćenikom.⁴³ Čak i nakon bitke protiv Maksencija, kad je već bio kršćanin, Konstantin je položio obilate darove na Apolonovo svetište

³⁹ Bardill 2012: 14.

⁴⁰ Grant 1994: 52.

⁴¹ Pohlsander 1996: 44.

⁴² Bardill 2012: 15.

⁴³ Grant 1994: 136.

iz zahvalnosti.⁴⁴ Apolon se smatrao bogom sunca i Konstantin je stoga u svojoj ranijoj fazi štovao sunce. Mnogi smatraju da je Konstantinov prelazak na kršćanstvo znatno olakšan činjenicom da je već prije štovao sunce (to jest boga sunca). Također mnogi smatraju da je Konstantin vjerovao da su bog sunca i Krist zapravo isti bog.⁴⁵ Već prije su neki pokušavali stopiti Krista s kultom sunca. Na mnogim kipovima Krist je prikazivan sličan Apolonu, a Klement iz Aleksandrije piše kako Krist vozi nebesku kočiju poput boga sunca. Čak je i kršćanska nedjelja (Sunday) nazvana tako zbog boga sunca. Božić se u zapadnom dijelu Carstva slavio upravo na dan rođendana boga sunca. Papa Leo I morao je ukoriti kršćane u petom stoljeću koji su štovali sunce na stubama Svetog Petra.⁴⁶ U mnogim dijelovima Carstva neosporno je došlo do stapanja kršćanstva s kultom sunca. Nije nimalo neobično što je Konstantin uoči slavne bitke ustvrdio da je vidio križ na nebu. Takav tip tvrdnji bio je relativno učestao u to doba. Također mnogi znanstvenici smatraju da se vizija može objasniti fenomenom poznatim pod imenom solarni halo.⁴⁷ Međutim, ono što je neobično je što je Konstantin tvrdio da su i njegovi vojnici također vidjeli križ i natpis: „Hoc signo victor eris“. Euzebije je zapisao Konstantinov iskaz o viziji.⁴⁸ Nakon vizije Konstantin je navodno usnuo san u kojem mu je Krist naredio da napravi znak kakav je vidio na nebu za zaštitu od neprijatelja. Konstantinu je također u snu bilo rečeno da nacrtá kršćanski simbol na štitove svojih vojnika. Znak koji je Konstantin dao napraviti naziva se Kristogram (grafička kombinacija grčkih slova X i P).⁴⁹ Postoji teorija da je taj isti simbol za pogane označavao dobru sreću, no također neki smatraju da simbol sličí drevnom egipatskom simbolu života koji se naziva ankh.⁵⁰ Višeznačnost simbola koristila je Konstantinu koji je na taj način mogao zadovoljiti i nekršćanske legije koje je imao pod svojim zapovjedništvom. Ostaje nejasno je li simbol bio nacrtan na štitove svih vojnika ili samo nekih.⁵¹

Mišljenja se razilaze oko točnog datuma Konstantinova prelaska na kršćanstvo. Neki smatraju da se to desilo uoči same bitke, a neki da se to zapravo dogodilo već i ranije i tu tezu potkrepljuju činjenicom da je Konstantin već i ranije imao kršćanske biskupe u svojoj pratnji. Konstantin

⁴⁴ Grant 1994: 137.

⁴⁵ Grant 1994: 140.

⁴⁶ Grant 1994: 141.

⁴⁷ Pohlsander 1996: 24.

⁴⁸ Bardill 2012: 219.

⁴⁹ Pohlsander 1996: 23.

⁵⁰ Grant 1994: 148.

⁵¹ Grant 1994: 149.

međutim nije nikad pokazao previše interesa za sam lik Isusa Krista. Od Božje milosti i žrtve više ga je privlačila snaga Boga za kojeg je vjerovao da mu je dao pobjedu. Konstantin je imao dvostruku motivaciju za provođenje kristijanizacije Carstva. Iskrena vjera u moć kršćanskog Boga i želja da iskoristi univerzalnost i kohezivnost kršćanstva kako bi ojačao svoje Carstvo. Konstantin se tek pred kraj svog života počeo znatnije teološki obrazovati. Do tad se zadovoljavao svojim osobnim shvaćanjem kršćanske vjere. Pred kraj života se i pokrstio. Euzebije naglašava da je Konstantin svojim krštenjem potaknuo i svoju majku da se pokrsti. Neki tu informaciju smatraju upitnom i misle da je Euzebije time htio naglasiti Konstantinov pro kršćanski utjecaj na svoju okolinu.⁵² Na Konstantinovom slavlolu do izražaja opet dolazi njegova mudra i namjerna sklonost dvoznačnim porukama. Na slavlolu je pisalo da je Konstantin dobio bitku zbog „božanskog instinkta“. Nije jasno o kojem je bogu riječ.⁵³ Car nije želio uvrijediti pogane. Većina elita i većina vojske još uvijek nije bila kršćanska i stoga je Konstantin morao biti oprezan.

MILANSKI EDIKT

Nakon pobjede kod Milvijskog mosta Konstantin je ostao u Rimu oko dva mjeseca da uredi najbitnije stvari. Početkom 313. godine uputio se u Milano, koji je tad bio glavni grad zapadnog dijela Carstva kako bi sklopio politički savez s Licinijem. Savez je trebala učvrstiti udaja Konstantinove polusestre Konstancije za Licinija. U Milanu su trebali porazgovarati i o neprijateljskom stavu Maksimina Daje prema kršćanima, koji je bio u suprotnosti s Galerijevim ediktom. Augusti su se složili o potrebi novih političkih i gospodarskih mjera koje bi naglasile ravnopravnost kršćana u odnosu na druge vjere. Koliko se zna, dogovor među augustima bio je usmen. Maksimin Daja se nije mogao pomiriti s činjenicom da je naslov augusta pripao Liciniju. Njegova mržnja prema kršćanima je, prema tumačenju nekih, bila osveta Liciniju koji je prihvaćao smjernice Galerijeva edikta. Maksimin Daja je upravo svojim odstupanjem od Licinija želio demonstrirati svoju nezavisnost.⁵⁴ Nakon Galerijeva edikta uputio je neiskreno pismo državnim službenicima da privremeno obustave progon kršćana. Nakon tog pisma on je još žešće počeo progoniti kršćane. Kad je saznao za Licinijevu ženidbu, koja se trebala dogoditi

⁵² Bardill 2012: 218.

⁵³ Bardill 2012: 223.

⁵⁴ Krasić 2013: 29.

u Milanu, ocijenio je to pogodnim trenutkom za napad kojim je trebao zbaciti Licinija s vlasti i postati jedini gospodar Istoka. Laktancije navodi da je Maksimin Daja pokrenuo vojsku od 80 000 ljudi. Licinije je prekinuo svadbene svečanosti i pohitao s 30 000 vojnika na Istok.⁵⁵ Nakon propalih pregovora Licinije se odlučio za borbu. Bitku je namjerno planirao na dan svibanjskih kalendi kada je padala osma obljetnica Maksiminova stupanja na vlast. Maksimin Daja je namjerno napao dan ranije kako bi proslavio obljetnicu kao pobjednik. U blizini Herakleje došlo je do presudne bitke u kojoj je Maksimin potučen. Presudan faktor je bio velik umor Maksiminove vojske koja je bila umorna od dugog marša. Licinije je primio dio poraženih vojnika u svoju vojsku i u Nikomediji zahvalio Bogu na svojoj pobjedi.

Licinije je znao da je u Bitniji najjači otpor provođenju Galerijeva edikta. Stoga je uputio dopis namjesniku te pokrajine. Dopis je uz vjersku toleranciju tražio i povrat zaplijenjene imovine kršćanima. Licinije je, prema Laktanciju, također potaknuo obnovu porušenih crkava. Euzebijev opis dokumenta u nekim se detaljima razlikuje od Laktancijeva opisa.⁵⁶ Euzebije u uvodu dokumenta spominje nepotpuno provođenje Galerijeva edikta i progone kršćana od strane carskih činovnika. Latinski tekst koji donosi Laktancije vjerojatno je bio namijenjen namjesniku Bitinije, dok je grčki tekst koji donosi Euzebije bio namijenjen namjesniku Palestine. Iz navedenog teksta jasno je da su se Konstantin i Licinije sastali 313. godine u Milanu kako bi se dogovorili o priznanju vjerske slobode svim rimskim građanima i povratku kršćanskoj Crkvi oduzetih dobara. U dokumentu koji je u dogovoru s Konstantinom izdao Licinije naglašava se načelo vjerske jednakosti i slobode za sve rimske građane bez obzira na vjersku pripadnost.⁵⁷

Privatnici koji su posjedovali nekadašnja crkvena dobra dobili su od države nadoknadu za zemlju koju su morali vratiti. Odstupilo se od zahtjeva da država svojim podložnicima nameće one kultove koji su se smatrali simbolima političke vjernosti. Ta promjena jedna je od ključnih u povijesti jer je njome vjera odvojena od države (iako je Konstantin još uvijek nosio titulu vrhovnog svećenika). No Konstantin je odbio prinijeti žrtvu Jupiteru nakon pobjede nad Maksencijem unatoč svojoj tituli.⁵⁸ Stoga možemo govoriti o kratkom periodu koji je u usporedbi s bilo čime u prošlosti bio period odvojenosti vjere i države. Tradicionalna rimska

⁵⁵ Krasić 2013: 29.

⁵⁶ Krasić 2013: 33.

⁵⁷ Laktancije 1965: 197.

⁵⁸ Krasić 2013: 25.

religija izgubila je povlasticu službene državne religije. Bitno je naglasiti da spomenuti dokument ne favorizira kršćane već ih samo izjednačuje s poganima. Međutim, kasnije mjere koje Konstantin donosi favoriziraju kršćanstvo. Crkveni službenici dobili su isti tretman koji su dotad imali poganski kultovi. Preciznije, dobili su izuzeće od javnih davanja i izuzeće od jurisdikcije carskih sudova u svemu što pripada pod vjeru, dogme i disciplinu.⁵⁹ To je u praksi značilo da su građanske parnice mogle biti povjerene crkvenim sudovima ako je to zatražila jedna strana u sporu. To je za Crkvu bilo veliko priznanje. Ona se na taj način integrirala u javno rimsko pravo. To je bilo mnogo više od onog što je Crkva dobila Galerijevim ediktom. Galerijev edikt u sebi je još sadržavao osudu kršćana tvrdeći da su kršćani napustili vjeru svojih otaca, što im Galerije velikodušno oprašta.⁶⁰ Iako na prvi pogled promjene u odnosu prema Crkvi koje donosi Licinijev edikt izgledaju kao nagli zaokret i uzdizanje društvene skupine koja je dotad bila obespravljena, edikt ipak nije bio toliko neočekivan potez koji bi bilo nemoguće predvidjeti nekome iz tog vremena. Kršćani su već i prije spomenutog edikta bili relativno dobro zastupljeni u višim slojevima društva. Licinijev edikt bio je pokušaj jačanja državnog autoriteta kroz vjersku toleranciju. Njime su crkve prvi put dobile zakonsko pravo posjedovanja zemljišta potrebnih za vlastito uzdržavanje.

Bitno je napomenuti da je Licinijev dokument bio namijenjen samo jednoj osobi (ili maksimalno dvije ako uvažimo Euzebijev tekst).⁶¹ Ta osoba je namjesnik Bitinije kojega je na taj položaj postavio Maksimin Daja. Vjerojatno je upravo stoga ignorirao Galerijev edikt. Licinije mu naređuje da izvjesi proglas koji mu on i Konstantin šalju. Licinije i Konstantin se u svojem pismu pozivaju na Galerijev edikt i na njemu grade svoje zaključke. Njihovo pismo je uz neka važna proširenja u biti samo potvrda Galerijevog edikta. Često se zaboravlja da je taj dokument izdao Licinije, a ne Konstantin. Također se zaboravlja da je dokument izdan u Nikomediji, a ne u Milanu. Dokument je izdan u Nikomediji, koja je prijestolnica Istoka, upravo zato jer se odnosi na istočni dio Carstva.⁶²

O naravi samog dokumenta bilo je puno rasprava i razilaženja. Tradicionalna je historiografija sve do 1891. smatrala da se radi o dokumentu koji je Konstantin 313. godine u veljači izdao u Milanu. Istraživanja nekolicine značajnih povjesničara u zadnjih su stotinjak godina oborila

⁵⁹ Krasić 2013: 34.

⁶⁰ Bardill 2012: 269.

⁶¹ Pohlsander 1996: 25.

⁶² Krasić 2013: 35.

spomenutu tezu. Među tim povjesničarima ističe se Otto Seeck. On je bio profesor rimske povijesti i arheologije na sveučilištima u Berlinu i Münsteru. On je podvrgnuo dokument dubljoj povijesno-pravnoj analizi. Time je došao do zaključka da nije riječ o ediktu koji su navodno početkom 313. godine potpisali Konstantin i Licinije u Milanu. Također je shvatio da tim dokumentom kršćani nisu dobili slobodu vjere, već su je dobili godinu dana ranije Galerijevim ediktom. Dokument je definitivno proširio slobodu i prava kršćana, ali to nije bio prvi dokument koji im je to dao. Mnogi povjesničari nisu isprva prihvatili Seeckovu argumentaciju.⁶³ Teza o izvornom dokumentu koji bi bio Konstantinov, a navodno modificiranom Licinijevu dokumentu, pokazala se neodrživom. Euzebije nigdje ne spominje gdje je sam dokument objavljen. Laktancije, koji je tad bio u Nikomediji, precizira da ga je izdao Licinije u Nikomediji nakon pobjede nad Maksiminom Dajom. Zapravo se nije radilo o Milanskom ediktu, već o Nikomedijskom koji je izdao Licinije. Seeckovo tumačenje snažno je podupro belgijski bizantolog H. Gregoire koji naglašava da je dokument donio Licinije za svoj dio Carstva. Licinije se poziva i na Konstantina kojeg u svojoj izjavi stavlja na prvo mjesto jer je Konstantin po svojoj službi stariji.⁶⁴ Još uvijek ima mnogo onih koji koriste naziv koji se s vremenom uvriježio – Milanski edikt.

KRISTIJANIZACIJA I RAST MOĆI CRKVE

Milanski dogovor Konstantina i Licinija i Nikomedijski reskript nisu bili trajno političko rješenje. Nedugo nakon dogovora Konstantin i Licinije su se razišli po pitanju odnosa prema kršćanima. Za Licinija je bila riječ o maksimalnim pravima koja su kršćani mogli dobiti, a za Konstantina bila je riječ o polaznoj točki prema sve širim pravima koja je namjeravao dati kršćanima. Uz poganske simbole na novcu se javljaju i kršćanski simboli poput Kristova monograma i križa. Križ se počeo pojavljivati 314. godine na prvim kovanicama.⁶⁵ Konstantin je također počeo polako postavljati kršćane na visoke pozicije. Na primjer, kršćanin Acilius Severus postavljen je za konzula 323. godine.⁶⁶ Važno je spomenuti Konstantinovu podršku gradnji bazilika. Želio je povećati ugled Crkvi gradnjom monumentalnih građevina. Njegovi graditelji čak su se ponekad koristili i optičkim trikovima prilikom gradnje kako bi zgrade

⁶³ Krasić 2013: 36.

⁶⁴ Krasić 2013: 36.

⁶⁵ Grant 1994: 160.

⁶⁶ Grant 1994: 159.

izgledale veće.⁶⁷ Konstantin nije Crkvi samo vratio stare posjede koji su joj bili oduzeti, već je njezine posjede proširio i sagradio nove crkve. Na Zapadu je sagradio jedanaest sakralnih objekata. Najviše ih je u Rimu. Godine 313. poklonio je papi Milcijadu lateransku palaču i počeo gradnju lateranske bazilike kao svoje katedralne crkve.⁶⁸ Nakon toga (319. godine) sagrađena je peterobrodna bazilika sv. Petra na vatikanskom brežuljku iznad svečeva groba. Na Istoku je Konstantin nakon pobjede nad Licinijem 324. godine u svim važnijim gradovima dao sagraditi po neku veću crkvu od kojih su najvažnije bazilika Kristova rođenja u Betlehemu (326.) i bazilika Kristova uskrsnuća u Jeruzalemu (328.).⁶⁹

Konstantin je donio i niz pro kršćanskih zakona. Godine 313. učinio je rastavu braka težom nego što je dotad bila i donio je zakon po kojem se smrtna kazna mogla donijeti samo ako je zločin dokazan i priznat. Godine 318. donesena je zabrana vraćanja. Slijedeće godine zabranio je ubijanje vlastitih robova i ograničio je uporabu torture. Godine 320. ukinute su takse na celibat, zabranjeno je zlostavljanje ratnih zarobljenika. Nedjelja u čast Kristova uskrsnuća postaje neradni dan.⁷⁰ Godine 321. olakšana je praksa oslobađanja robova, Crkva je dobila pravo primanja darova i oporučnih ostavština, zabranjene su haruspicije. Godine 322. zabranjena je prodaja djece i prisiljavanje kršćana da prinose žrtve u poganskim hramovima. Naredih godina donesene su i druge odredbe: povrat privatne imovine koja je kršćanima zaplijenjena pod Galerijem (324.), državna pomoć gradnji kršćanskih crkava (325.), obitelj robova ne može biti razjedinjena (325.)⁷¹, zabrana gladijatorskih igara (325.), Crkva postaje nasljednik hereticima zaplijenjenih dobara (326.), oženjen muškarac ne smije u kući držati konkubinu (326.), biskupi i svećenici te židovski vjerski službenici oslobađaju se obveze civilnih službi (330.). Zabranjeno je i pribijanje na križ. Sve do Konstantinova doba kršćani su u gradovima štovali Boga u privatnim kućama. U njegovo doba počeli su to raditi u javnosti zahvaljujući gradnji crkava.⁷² Sve je te odredbe Konstantin donio prije nego što je kršten, dok je službeno bio vrhovni svećenik poganskog državnog kulta. Time je položio temelje kršćanske države i državne kršćanske Crkve, a time i temelje cezaropapizma. Konstantin je imao namjeru povratka na stari model u kojem je religija bila osnova univerzalne političke vlasti. Kršćanstvo je trebalo zamijeniti tradicionalnu rimsku religiju. Konstantin je umro 337. godine pored

⁶⁷ Bardill 2012: 231.

⁶⁸ Bardill 2012: 237.

⁶⁹ Bardill 2012: 255.

⁷⁰ Pohlsander 1996: 75.

⁷¹ Pohlsander 1996: 76.

⁷² Bardill 2012: 247.

Nikomedije, nedugo nakon što ga je arijanski biskup Euzebije pokrstio. Poslije krštenja Konstantin nije više oblačio carski grimiz, već samo bijelu haljinu novo krštenika.⁷³

Konstantinova su djela za Rimsko Carstvo i cijeli svijet od velike važnosti. Uspostavio je red u Rimskom Carstvu i prožeo ga kršćanskim i humanističkim duhom. O njegovoj važnosti za Crkvu najbolje svjedoči činjenica da ga Istočna Crkva naziva trinaestim apostolom.⁷⁴ Koliko god je Konstantin mnogo toga učinio za Crkvu i pitanje je bi li bez njega Crkva ikad imala moć kakvu ima danas i kakvu je imala u mnogim drugim povijesnim periodima, bitno je primijetiti da njegov model cezaropapizma dugoročno gledano zapravo Crkvi nije bio u interesu. Bio je mnogo više u interesu cara koji je na taj način trebao učvrstiti svoju moć. Početak konflikta cara i Crkve koji će obilježiti srednji vijek vidljiv je već u četvrtom stoljeću. Jedan od začetnika zapadnog katolicizma svakako je milanski biskup Ambrozije.⁷⁵ On se usudio čak i suprotstaviti se carevima kad je smatrao da su postupili neispravno s obzirom na kršćanski nauk. Car Teodozije I bio je ukoren za grijeh 338. godine kad je kaznio rulju koja je uništila židovsku sinagogu. Prozvan je bio i samo nekoliko godina kasnije kad je kaznio pobunjenike u Solunu izvršivši masakr nad njima. Priča o Teodezijevoj pokori pred Ambrozijem za masakr u Solunu 391. godine često se uzima kao primjer sukoba države i Crkve. Mogućnost biskupa da se suprotstavi caru odraz je strukturnih slabosti kasnog Rimskog Carstva. Prije svega odraz je ovisnosti cara o lokalnim elitama koje su zbog udaljenosti od cara mogle sve samostalnije djelovati.⁷⁶

HEREZE I POGANSTVO

Konstantin je svojom politikom ne samo dao kršćanima slobodu vjere već i niz povlastica. Ipak, Konstantin je imao kontrolu nad biskupima, a preko njih i Crkvom. Konstantin je osobno postavljao biskupe.⁷⁷ No isto tako davao im je puno značajniju ulogu nego bilo koji car prije njega. Konzultirao je biskupe oko važnih religijskih pitanja i generalno je tražio njihov savjet umjesto savjeta augura. Dugoročno Konstantinova ideja države koja kontrolira Crkvu nije opstala. Također Konstantinova ideja jedne vjere koja će ujediniti Carstvo nije uspjela na način

⁷³ Krsić 2013: 41.

⁷⁴ Krsić 2013: 41.

⁷⁵ Brown 2013: 80.

⁷⁶ Brown 2013 : 80.

⁷⁷ Grant 1994: 164.

kako je to želio.⁷⁸ Pojava hereza (iz perspektive službenog tumačenja) narušila je jedinstvo. Ista ona snaga kršćanstva koja je stvarala koheziju u svakoj pojedinoj sekci ranog kršćanstva stvarala je i razdor među sektama. Pojava donatista i arijanaca vrlo je brzo uništila Konstantinov san. Donatista je najviše bilo na sjeveru Afrike. Konstantina je razljutila pojava hereza i stoga je 316. godine naredio zapljenu donatističkih crkava. Naredio je i progon donatističkih vođa.⁷⁹ To je dovelo do vrlo nasilnih nemira u Africi koji prestaju 321. godine s Konstantinovima prestankom represije protiv donatista.⁸⁰ Konstantin je navodno iskazao žaljenje zbog svoje represije protiv donatista, no smatrao je to nužnim zlom.⁸¹ Muke je Konstantinu zadala i arijanska hereza. Arije je naime smatrao da esencija Krista nije ista kao i esencija njegova Oca (Boga). Gregorije iz Niceje izjavio je da se u doba pojave arijanstva nije moglo otići na tržnicu a da se ne čuje razgovor o odnosu Krista i Oca. Konstantin nije bio previše zainteresiran za teološku problematiku arijanstva, već je htio postići jedinstvo vjere i Crkve. Konstantin je stoga naredio Ariju i biskupu Aleksandru da privedu raskol kraju. Konstantin je u svojim pismima kritizirao što obje strane uopće pridaju toliku važnost nečemu što je po njemu krajnje nebitno i zatražio je jedinstvo. Čak je preporučio da se ne postavljaju previše teška i kontroverzna teološka pitanja u javnosti.⁸² Godine 324. Arije je osuđen na Sinodu u Antiohiji, nakon što je već 323. godine ekskomuniciran. Nicejskim sinodom 325. godine dolazi do konačne pobjede protu arijanskog nauka. Nakon Nicejskog sinoda službena crkva preuzela je arijansku crkvu u Milanu. No arijanizam nije zapravo izgubio. Čak je carev sin Konstancije II postao pobornik arijanstva. Konstantin je pazio da ne uvrijedi pogane, no nekim mjerama je to ipak učinio. Suočen s manjkom zlata naredio je da se zaplijeni zlato iz poganskih hramova i pretvori u novac.⁸³ Čak je dao uništiti neke hramove u Ciliciji, Heliopolisu i Feniciji.⁸⁴ Također je zabranio rituale prinošenja poganske žrtve prije obavljanja službenih dužnosti. Dao je spaliti Porfirijeva djela. Ipak, Konstantin nije ustrajao u trajnoj zabrani proricanja na privatnom posjedu.⁸⁵ Međutim zabranio je javna proricanja. Zabranio je i zlu magiju (dobra magija je ostala dozvoljena).⁸⁶ Konstantin je uveo neke protužidovske zakone. Zabranio je Židovima

⁷⁸ Pohlsander 1996: 31.

⁷⁹ Bardill 2012: 274.

⁸⁰ Pohlsander 1996: 34.

⁸¹ Grant 1994: 171.

⁸² Grant 1994: 176.

⁸³ Bardill 2012: 264.

⁸⁴ Grant 1994: 185.

⁸⁵ Grant 1994: 186.

⁸⁶ Bardill 2012: 284.

obrezivati kršćanske robove. Brutalno je kaznio Židove koji su pokušali obnoviti hram u Jeruzalemu. No u svojim mjerama se generalno fokusirao na suzbijanje poganstva, a ne Židovstva.⁸⁷ Konstantin je dao zatvoriti pojedine poganske hramove. Zatvorio je uglavnom samo one koji su poticali Dioklecijana na progone kršćana, a 326. godine uništio je poganski hram koji se nalazio na mjestu Kristove grobnice.⁸⁸ U kasnijoj fazi Carstva progoni pogana postali su intenzivniji. S povećanjem broja kršćana i moći Crkve među kršćane su počeli pripadati i oni kolebljiviji u svojoj vjeri i skloniji poganstvu. Mnogi kršćani četvrtog i petog stoljeća nisu bili monoteisti u jasnom smislu u kojem ljudi danas gledaju na monoteističke religije. Mnogi od njih su prvenstveno štovali kršćanskog Boga kao najmoćnijeg koji će im dati vječni život, no smatrali su da niža božanstva također još imaju nekakvu moć i da im mogu pomoći. Mnogi župljani svoje su svećenike podsjećali da su poganska proročanstva predviđela povlačenje bogova iz svojih hramova. Također su smatrali da je u drevnoj rimskoj religiji moralo biti nešto dobro jer inače vrhovni Bog kršćana ne bi dozvolio toj religiji da postoji toliko dugo. Niža božanstva u očima mnogih ostali su zaštitnici aktivnosti poput rađanja djece, profesionalnih karijera, trgovine, itd. Kršćanski Bog jednostavno je bio moćniji u njihovim očima.⁸⁹ Stoga su vođe kršćanskih zajednica odlučili uništiti simbole moći pogana. Proročišta su zatvarana, veliki poganski hramovi su oskvrnuti, njihove skulpture bogova su uništene. Uništenje gigantskog Serapeuma (hrama grčko-egipatskog boga Serapisa) u Aleksandriji oko 392. godine samo je najspektakularniji takav događaj. Ovi prvi napadi na poganska svetišta trebala su ukloniti primamljivost poganstva novo obraćenim kršćanima. Zadnji udarac poganskim svećenicima zadala je pojava kršćanskih redovnika u četvrtom stoljeću.⁹⁰ Kršćani i kršćanski carevi su se prema poganima počeli ponašati kao što su se poganski carevi poput Dioklecijana ponašali prema kršćanima. Ipak, bilo je i nekih bitnih razlika u postupcima. Kršćanski carevi nisu toliko inicirali silu države protiv individualnih pogana, već su svoj pritisak usmjerili protiv poganskih svetišta i obreda. Zato nije bilo poganskih mučenika.⁹¹ S druge strane, Konstantin se raspitivao o položaju kršćana u Perziji (preciznije Armeniji) i dao je do znanja perzijskom kralju Saporu II da želi da se prema njima postupa tolerantno. Razlog uništenja hramova u Feniciji i Heliopolisu prema nekima je bila ritualna prostitucija koja se

⁸⁷ Grant 1994: 187.

⁸⁸ Bardill 2012: 264.

⁸⁹ Brown 2013: 77.

⁹⁰ Brown 1978: 101.

⁹¹ Brown 2013: 74.

tamo održavala.⁹² Konstantin je svojim zakonima pokušao poduprijeti kršćanstvo i kršćanske vrijednosti i time učvrstiti jedinstvo Carstva. No hereze su se pokazale glavnom preprekom njegovoj zamisli. Neki mislioci poput Voltairea pokušali su objasniti raspad Carstva upravo neuspjehom kršćanstva da ostane u potpunosti jedinstveno i smatrali su važnim faktorom koji je narušio stabilnosti kasnog Carstva upravo krvave obračune među kršćanskim sektama.⁹³

ZAKLJUČAK

Milanski edikt bio je ključna prekretnica između dvije ideologije koje su pružale uporište carskoj vlasti. Prva ideologija bio je sistem koji je osmislio Dioklecijan i koji se temeljio na staroj rimskoj religiji. Drugi sistem bio je carska vlast koja ima uporište u kršćanstvu. Neposredno nakon samog edikta slijedio je kratki period vjerske tolerancije u Carstvu u kojem vlast nije tražila uporište u vjeri i stoga nije silom nametala niti jednu vjeru svojim podložnicima. Tradicionalna religija nije više imala poseban status. Nije ga imala jer je kršćanska Crkva također dobila isti tretman od strane države. Crkva je time dobila izuzeće od javnih davanja, izuzeće od jurisdikcije carskih sudova u vjerskim pitanjima i pravo posjedovanja zemljišta dostatnog za samoopskrbu. To su bile glavne novosti za Crkvu u odnosu na Galerijev edikt. Time je položen temelj znatnog uspona moći Crkve koji će kasnije dovesti do uspostave kršćanske dominacije u Carstvu. Vrlo brzo Konstantinova želja da pronade oslonac vlasti u kršćanstvu dovela je do progona pogana i sukoba Crkve i države koji će se nastaviti u srednjem vijeku.

⁹² Bardill 2012: 265.

⁹³ Grant 1994: 168.

Literatura

- Brown, Peter (2013) *Rise of Western Christendom*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Brown, Peter (1978) *The Making of Late Antiquity*. Cambridge, MA, i London: Harvard University Press.
- Brown, Peter (1971) *The World of Late Antiquity 150-750*. London: Thames and Hudson Ltd.
- Bardill, Jonathan (2012) *Constantine, Divine Emperor of the Christian Golden Age*. London: Cambridge University Press.
- Krasić, Stjepan (2013) Historičnost „Milanskog edikta“ iz 313. godine. *Rad Hrvat. akad. znan. i umjet. Razred za druš. znan.*, 50=516: 1-51.
- Grant, Michael (1993) *Constantine the Great*. New York: Maxwell Macmillan International.
- Lactancius (1965) *The Minor Works*. Washington, DC: The Catholic University of America Press.
- Pohlsander, Hans (1996) *The Emperor Constantine*. London and New York: Routledge.